

Особливості правового режиму майна фактичного подружжя

Никифорак В.М.

Чернівецький національний університет

імені Ю.Федьковича

юридичний факультет

кандидат юридичних наук, доцент

Проблема фактичних шлюбних відносин викликає інтерес у наукових колах різних правових шкіл України з моменту набрання сили новим Сімейним кодексом України, який вніс певні корективи в сімейні відносини. СК України закріпив у п.1 ст.21 «Поняття шлюбу», що «шлюбом є сімейний союз чоловіка та жінки, зареєстрований у державному органі реєстрації актів громадянського стану». Іншими словами, на сучасному етапі єдиною можливою формою шлюбу, що визнається законом, є цивільний шлюб, оскільки згідно з п.3 ст.21 СК «релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у чоловіка і жінки прав та обов'язків, які надаються шлюбом». Заслуговує на увагу п.2 ст.21 СК, який закріпив одне, на нашу думку, суперечливе положення, а саме: «Проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не є підставою для виникнення у них шлюбних прав та обов'язків». Разом із тим СК України у ст.74 закріпив таке положення: «Якщо чоловік і жінка проживають однією сім'єю, але не одружені між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними».

Отже, на майно, яке є об'єктом права спільної власності чоловіка та жінки, які не одружені між собою, поширюються положення розділу 8 СК України. Наведене свідчить що, з одного боку, ст.21 СК України не визнає фактичних шлюбних відносин, а з іншого – у ст.74 цього ж кодексу наділяє

фактичне подружжя такими ж майновими правами стосовно один до одного, як і законного чоловіка та жінку [2, с.48].

Аналіз викладеного дозволяє зробити висновок, що ст.74 і пункти 1 та 2 ст.91 СК України суперечать принципам сімейного законодавства та інституту шлюбу зокрема. З одного боку, ми не визнаємо фактичні шлюбні відносини як одну із форм офіційного визнання співжиття між чоловіком і жінкою без його реєстрації у встановленому законом порядку, а з іншого – у сфері майнових та аліментних прав та обов'язків такий вид відносин є законним і визнається державою, більше того – встановлений у законі.

Проблема визнання фактичних шлюбних відносин ускладнюється ще й тим, в разі потреби особи не в змозі будуть підтвердити фактичний шлюб показаннями свідків або навіть спільною заявою так званих «чоловіка» та «дружини». В суді зазначені докази не мають доказової сили, а заяви про встановлення факту перебування у фактичних шлюбних відносинах судовому розгляду не підлягають.

Що ж до фактичного шлюбу, то тут слід ще раз згадати ст.74 СК України, яка встановлює, що якщо жінка й чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Зазначену позицію законодавця важко зрозуміти, оскільки механічне застосування цього підходу для будь-яких фактичних шлюбних відносини може призвести до непередбачуваних правових наслідків. Зокрема, труднощі можуть виникнути у випадку швидкого розпаду тимчасового й недовготривалого фактичного шлюбу [3]. До того ж, через відсутність можливостей визначення моменту, з якого власне виникає фактичний шлюб, при використанні згаданого положення можуть постати проблемні питання [4, с.139]. Також видається недостатньо обґрунтованим зміст ст.74 СК України щодо ситуації, коли, як уже зазначалося, одночасно існують обидва шлюби – і законний, і фактичний. Так, у судовій практиці досить часто трапляються сімейні спори та спори, що впливають із

спадкування, коли один з учасників фактичних шлюбних відносин протягом тривалого часу проживає з другою особою або з іншими особами послідовно чи навіть одночасно. Крім того, навіть якщо особи пізніше зареєструють шлюб, що часто відбувається при народженні спільної дитини, майно, яке було набуте ними за час спільного проживання, але до реєстрації шлюбу, згідно закону не визнається спільним майном подружжя [1, Ст.57].

Припускаємо, що режим спільної сумісної власності доцільно застосовувати для тривалих фактичних шлюбів. Тим не менше, питання, який шлюб вважати тривалим, залишається дискусійним. Деякі практики, посилаючись на ч.3 ст.76 СК України, визначають термін спільного проживання у десять років, однак єдиної думки з цього приводу немає.

Враховуючи викладене, а також виходячи з аналізу судової практики, ми змушені констатувати, що суто майнові права учасників позашлюбних взаємовідносин можуть бути захищені тільки нормами цивільного права, зокрема, про спільну часткову власність. У випадку, коли мирних шляхів поділу майна не знайдено, учаснику фактичних шлюбних відносин потрібно переконати суд насамперед у тому, що це майно є спільним. Для цього, до речі, не буде достатнім доведення таких основних юридичних фактів як: 1) проживання жінки та чоловіка однією сім'єю; 2) набуття ними майна під час спільного проживання; 3) відсутність письмового договору між ними, який по-іншому врегульовує підстави і володіння майном. Потрібно також довести факт придбання даного конкретного майна за кошти або внаслідок трудової участі обох фактичних чоловіка й дружини. Однак практика свідчить, що зробити це досить складно.

Найпростішим, але не завжди дієвим способом доказу є показання свідків. Так, аргументами можуть слугувати відомості про те, що один з учасників фактичних шлюбних відносин за період спільного проживання не мав достатніх коштів для придбання або покращення майна без залучення коштів іншого. Більшу доказову силу мають документи, які можуть підтвердити наявність заробітку чи іншого доходу, отримання кредиту в банку

на ім'я одного або обох учасників фактичного шлюбу, договори про позику або документи, що підтверджують витрати на спільне майно.

Досить поширеною також є така ситуація, коли майно, придбане фактичним подружжям за спільні кошти, однак оформлюється на одного із них. Якщо при зареєстрованому шлюбі це не має юридичного значення, то за умов фактичних шлюбних відносин воно має досить велике значення. Відповідно до закону майно, яке було оформлене на одного з учасників позашлюбних відносин, є виключно його власністю. Друга сторона права на таке майно не має, до тих пір, поки не доведе, що воно є спільною власністю.

Вихід з такої ситуації вбачається у тому, що все майно, яке набувається фактичним подружжям за спільні кошти, оформляється «на двох» у спільну часткову власність. Так, наприклад, у договорі купівлі-продажу слід зазначати одразу двох покупців, тоді кожному з них належатиме відповідна частка майна. Якщо розмір часток у договорі не вказується, то на підставі п.1 ст.357 ЦК України вони вважаються рівними. Таким чином, право кожної сторони на частку спільно нажитого майна закріплюватиметься в документах (договорах, свідоцтвах про право власності тощо). Як наслідок у разі виникнення спору додаткові докази вимагатися не будуть.

Більше того, договірний спосіб упорядкування відносин між фактичним подружжям є чи не єдиним способом захисту прав та інтересів його учасників. Так, фактичний чоловік і дружина можуть укладати між собою угоду про поділ майна, яке знаходиться в їхній спільній власності, а також угоди про порядок володіння, користування, розпорядження таким майном та про поділ плодів і доходів від використання спільного майна.

Зокрема, в договорі може бути визначене право одного з учасників фактичних шлюбних відносин користуватися речами другого без заміни використаних речей; визначатися рівна участь фактичного чоловіка або дружини у витратах на оренду житлового приміщення для спільного проживання; зазначатися обов'язок учасника фактичного подружжя, який розірвав фактичні шлюбні відносини, виселитися з такого приміщення та

обов'язок іншого звільнити першого від витрат з оплати житла. В договорі можна передбачити спільну часткову власність на придбання під час спільного проживання предметів домашнього вжитку та порядок їх поділу в разі припинення фактичного шлюбу.

Однак усі угоди мають відповідати загальним положенням цивільного законодавства про умови дійсності угод. Вони не мають містити положень, що встановлюють права та обов'язки, які насправді можуть виникнути лише із законного шлюбу. Зокрема, виключаються такі положення договору, що порушують основи правопорядку та норми моралі. Не можна встановлювати майнову відповідальність за відмову від продовження спільного проживання, встановлювати обов'язок відшкодувати шкоду або виплатити неустойку в разі одностороннього припинення фактичного шлюбу, зачіпати інтереси третіх осіб або держави (наприклад, передбачити право одного з учасників фактичного шлюбу здійснювати угоди від імені іншого без довіреності) тощо [3].

Література

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року.
2. Грічук О. Проблеми фактичних шлюбних відносин у Сімейному кодексі України // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №12. – С.48-49.
3. Злотник І. Юридичні особливості фактичних шлюбних відносин // Юридичний журнал. – 2004. – №10. Електронна адреса: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1411>
4. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Є.О.Харитонова. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – 552 с.